

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО І ВИРОБНИЧОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

Анотація

У записці проаналізовано стан та проблеми співробітництва України з ЄС у виробничій, науково-технічній та інноваційній сферах. Визначено перспективні напрями розбудови взаємовигідного співробітництва з урахуванням пріоритетів реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також національних економічних інтересів України. Надано рекомендації щодо забезпечення розвитку прогресивних форм виробничого та науково-технічного співробітництва України з країнами ЄС.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО І ВИРОБНИЧОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угоди) відкриває значні перспективи для української промисловості, які обумовлюються розширенням доступу до містких європейських ринків збуту, використанням можливостей України щодо залучення іноземних інвестицій та трансферу технологій, а також участі у різноманітних програмах розвитку ЄС.

В умовах суттєвого погіршення стану інвестування промисловості (у 2014 р. індекс капітальних інвестицій у промисловість України становив 75,9 % до рівня 2013 р., зменшення іноземного капіталу у промисловості, у т.ч. за рахунок курсової різниці, було 3,25 млрд дол. США, з травня 2014 р. тимчасово припинено бюджетне інвестування промисловості¹) на тлі погіршення соціально-економічної ситуації перспективи реформування та модернізації української промисловості значним чином залежать від спроможності ініціювати спільні з ЄС інвестиційні проекти у стратегічно важливих напрямках, у т. ч. щодо відновлення зруйнованого у ході ведення воєнних дій індустріального потенціалу Донбасу, а також проекти технічної допомоги та науково-технічного співробітництва.

Важливу роль у відновленні та модернізації української промисловості відіграють прямі іноземні інвестиції (ПІІ) з країн ЄС. Станом на кінець 2014 р. 83,8 % накопичених в українській промисловості ПІІ (12,4 з 14,8 млрд дол. США²) надійшло з країн ЄС. Ключовими європейськими інвесторами української промисловості, сукупна частка яких становить 75,2 %, є Німеччина (33,9 % накопичених у промисловості ПІІ), Кіпр (22 %), Нідерланди (13,0 %), Велика Британія (2,7 %), Австрія (2,0 %) та Франція (1,6 %). Значний потенціал залучення інвестицій міститься також у

¹ Уряд призупинив фінансування деяких галузей промисловості [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/05/12/450866/>

² Для порівняння: за даними ОЕСР у 2012 р. у промисловість Польщі було залучено 84,9 млрд дол. США ПІІ, Чехії – 48,6 млрд. дол. США ПІІ

виробничому співробітництві України з Польщею, частка якої зросла з 1,6 % наприкінці 2013 р. до 1,9 % станом на кінець 2014 р.

Станом на 31.12.2014 р. переважна частка (5419,6 млн дол. США, або 43,5 %) накопиченого обсягу ПІІ з країн ЄС у промисловості України була зосереджена у металургійній галузі, на харчову промисловість припадало 15,3 % (1925,1 млн дол. США), нафтохімічну – 7,3 % (990,2 млн дол. США), хімічну – 6,5 % (834,5 млн дол. США), добувну – 5,6 % (726,1 млн дол. США), машинобудівну – 4,8 % (638,2 млн дол. США), легку – 0,8 % (109,5 млн дол. США) – рис. 1.

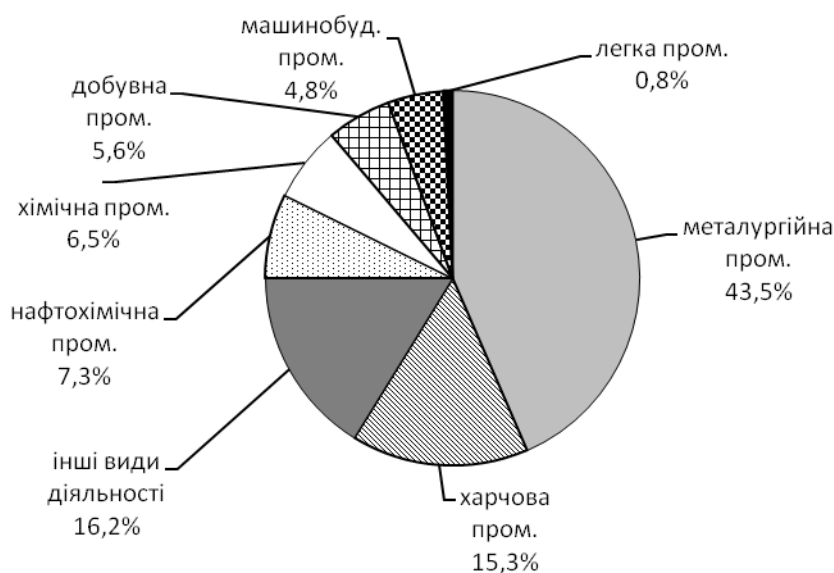

Рис. 1. Структура накопиченого обсягу ПІІ з країн ЄС у промисловості України у 2014 р.

У галузевому розрізі найбільша концентрація капіталу з країн ЄС (без урахування ПІІ з Кіпру) спостерігається у металургії (сукупна частка у загальному обсязі накопичених у галузі ПІІ становить 87,0 % і пояснюється високою зацікавленістю країн ЄС в українській металургійній продукції, про що свідчать значні обсяги її експорту з України до ЄС³) і легкій промисловості – 80,9 % (зумовлене роботою українських підприємств за толінговими схемами). Менш зосередженим був капітал з ЄС у нафтохімічній галузі (57,5 %), а також у хімічній (48,7 %), машинобудівній (48,2 %), харчовій (45,4 %) і добувній (26,4 %) промисловості.

³ у 2013 р. експорт чорних металів з України до ЄС становив 4,1 млрд дол. США або 24,2 % загального обсягу українського товарного експорту до ЄС

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) за видами промислової діяльності у розрізі країн світу, млн дол. США / %, на 31.12.2014 р. *

	Добувна пром.	Харчова пром.	Легка пром.	Хімічна пром.	Нафтохім. пром.	Металург. пром.	Машинобуд. пром.
Разом	<u>1461,2</u> 100	<u>2732,4</u> 100	<u>132,4</u> 100	<u>898,0</u> 100	<u>1220,0</u> 100	<u>5538,3</u> 100	<u>1012,3</u> 100
Країни ЄС, з них	<u>726,1</u> 49,7	<u>1925,1</u> 70,5	<u>109,5</u> 82,7	<u>834,5</u> 92,9	<u>990,2</u> 81,2	<u>5419,6</u> 97,9	<u>638,2</u> 63,0
Німеччина	<u>64,8</u> 4,4	<u>56,9</u> 2,1	<u>32</u> 24,2	<u>69,6</u> 7,8	<u>284,3</u> 23,3	<u>4375,6</u> 79,0	<u>102,4</u> 10,1
Нідерланди	<u>201,3</u> 13,8	<u>621,3</u> 22,7	<u>9,9</u> 7,5	<u>293,7</u> 32,7	<u>189,3</u> 15,5	<u>222,9</u> 4,0	<u>39,7</u> 3,9
Велика Британія	<u>50,3</u> 3,4	<u>94,6</u> 3,5	<u>1,7</u> 1,3	<u>1,9</u> 0,2	<u>52,5</u> 4,3	<u>16,9</u> 0,3	<u>107,2</u> 10,6
Австрія	<u>29,7</u> 2,0	<u>25,6</u> 0,9	<u>4,1</u> 3,1	**	<u>95,2</u> 7,8	<u>10,7</u> 0,2	<u>30,7</u> 3,0
Франція	<u>13,2</u> 0,9	<u>83,3</u> 3,0	<u>2,2</u> 1,7	<u>63,6</u> 7,1	<u>17,3</u> 1,4	**	<u>36,3</u> 3,6
Кіпр	<u>340,9</u> 23,3	<u>685,3</u> 25,1	<u>2,4</u> 1,8	<u>397,5</u> 44,3	<u>288,4</u> 23,6	<u>603,5</u> 10,9	<u>150,1</u> 14,8
Польща	<u>1,9</u> 0,1	<u>49,4</u> 1,8	<u>1,9</u> 1,5	<u>4,3</u> 0,5	<u>24,5</u> 2,0	<u>65,8</u> 1,2	<u>46</u> 4,5
Країни ЄС, без урахування Кіпру	<u>385,2</u> 26,4	<u>1239,8</u> 45,4	<u>107,1</u> 80,9	<u>437</u> 48,7	<u>701,8</u> 57,5	<u>4816,1</u> 87,0	<u>488,1</u> 48,2
Ін. країни ЄС	<u>24</u> 1,6	<u>308,7</u> 11,3	<u>55,3</u> 41,8	<u>3,6</u> 0,3	<u>38,7</u> 3,3	<u>124,2</u> 2,2	<u>125,8</u> 12,4
Ін. країни світу	<u>735,1</u> 50,3	<u>807,3</u> 29,5	<u>22,9</u> 17,3	<u>63,8</u> 7,1	<u>229,8</u> 18,8	<u>118,7</u> 2,1	<u>374,1</u> 37,0

* Складено та розраховано за: Статистичний бюлетень Держстату України «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» за 2014 р.

** конфіденційна інформація

Зацікавленість країн ЄС в інвестуванні переважно виробництв з низьким ступенем обробки в Україні пояснюється наявністю характерної для європейської економіки проблеми нестачі сировинних та енергетичних ресурсів⁴, яка вирішується, зокрема, шляхом отримання країнами ЄС доступу до сировинних ресурсів ззовні, у тому числі з України. Натомість такі галузеві диспропорції розподілу інвестицій в Україні не відповідають завданням її структурної модернізації і загрожують поглибленням дисбалансів товарних і фінансових ринків, «консервацією» неефективної структури виробництва, нераціональним використанням сировинно-ресурсної бази та виробничих потужностей, подальшим технологічним відставанням від розвинутих країн.

⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions For a European Industrial Renaissance [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52014DC0014>

Підпорядкування міжнародного співробітництва цілям забезпечення промислового комплексу ЄС українською сировиною підтверджується показниками структури українського товарного експорту до ЄС, найбільші частки якого припадають на чорні метали (у 2013 р. – 24,2 %), руди, шлак та золу (10,5 %), зернові культури (10,3 %), насіння і плоди олійних рослин (7,4 %), палива мінеральні, нафту та продукти перегонки (6,3 %) ⁵, за виключенням експорту товарної групи 85 (електричні машини), частка якої у структурі експорту до ЄС становила 9 %. Натомість з ЄС до України імпортується переважно продукція з високою доданою вартістю – частка товарів машинобудування у структурі товарного імпорту з ЄС у 2013 р. становила 29,7 %, значними також були частки мінеральних палив (11,2 %) та фармацевтичної продукції (8,6 %).

Стан захисту українських об'єктів промислової власності (ОПВ) в ЄС виглядає значно гіршим, ніж європейських ОПВ в Україні. Позиціонування України на європейських ринках науково-технічних досягнень є обмеженим, що демонструється незначною кількістю отриманих у патентних відомствах країн ЄС охоронних документів на об'єкти промислової власності (табл. 2). Пояснюється це, насамперед, високою вартістю патентування у ЄС – за даними Українського інституту промислової власності вартість європейського патенту для комерційної юридичної особи коливається від 3 до 35 тис. євро.

⁵ Стат. збірник Держстату України «Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2013 р.»

Стан патентно-ліцензійної роботи України з країнами ЄС *

Подано заявок /отримано охоронних документів у патентних відомствах інших країн															
	2005	2010	2011	2012	2013	2005	2010	2011	2012	2013	2005	2010	2011	2012	2013
	Винаходи					Корисні моделі					Промислові зразки				
Всього в інших країнах	408/309	398/273	480/208	434/254	523/252	203/144	226/154	235/198	208/177	264/167	107/76	58/49	93/59	94/49	139/61
країни ЄС, у т.ч.:	11/6	28/14	21/7	39/12	43/13	2/4	13/12	3/4	9/2	19/14	9/7	26/25	25/21	–	10/1
Європейське патентне відомство	7/3	12/11	13/0	12/3	26/5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Відомство з гармонізації на внутрішньому ринку ЄС	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1/0	2/0	4/0	6/0	9/0
Німеччина	2/0	3/1	1/1	10/4	7/1	2/4	13/4	3/4	2/2	14/10	1/1	3/3	2/2	–	–
Франція	1/0	0/1	–	0/1	1/0	–	–	–	–	1/0	1/1	3/3	1/1	–	–
Італія	–	1/0	–	3/0	0/1	–	–	–	–	1/0	1/1	3/3	2/2	–	–
Іспанія	0/3	1/0	–	1/0	0/1	–	–	–	–	1/1	1/1	3/3	1/1	–	–
Польща	1/0	2/0	2/3	6/0	0/1	–	0/5	–	4/0	1/1	1/0	3/3	2/2	–	1/1
Болгарія	–	1/1	2/0	–	–	–	0/3	–	–	–	–	3/3	–	–	–
Ін. країни ЄС	1/0	7/0	3/3	7/4	9/4	–	–	–	3/3	1/1	3/3	6/7	8/13	–	–

* Складено та розраховано за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (<http://ipstats.wipo.int/ipstatv2/?lang=en>)

Відсутність правової охорони на вітчизняні результати інтелектуальної діяльності за кордоном обумовлює звуження географічного ареалу їх реалізації, втрату інтелектуального потенціалу країни внаслідок безперешкодного копіювання об'єктів інтелектуальної власності та їх використання контрагентами. А через інертність держави у сприянні патентно-ліцензійному захисту українських ОПВ в ЄС цей ринок ще довго може бути недоступним для вітчизняних технологій.

Попри практичну відсутність захисту українських об'єктів промислової власності на інноваційному ринку ЄС зарубіжні власники ОПВ намагаються закріпити пріоритет для експансії своїх товарів, послуг і технологій на ринку України (табл. 3).

Стан патентування ОПВ країнами ЄС в Україні *

	Заявки на винаходи								Патенти на винаходи				
	Національна процедура				Міжнародні заявки				2005	2010	2012	2013	
	2005	2010	2012	2013	2005	2010	2012	2013					
Всього, в т.ч.	3474	2810	2835	3136	1749	2500	2110	2286	3433	3874	3405	3635	
від іноземних заявників, в. ч.	307	259	353	279	1746	2498	2109	2283	1262	1840	1848	1892	
країни ЄС	156	110	108	129	915	1137	994	1015	696	1016	917	917	
	Заявки і патенти на промислові зразки												
	Заявки				Патенти								
	2005	2010	2012	2013	2005	2010	2012	2013					
Всього, в т.ч.	2010	1686	1851	3778	1569	1431	1541	2010					
від іноземних заявників, в. ч.	260	244	334	587	146	173	316	328					
країни ЄС	76	65	138	144	59	53	94	93					
	Заявки і реєстрації знаків для товарів і послуг за національною процедурою												
	Заявки				Реєстрації								
	2005	2010	2012	2013	2005	2010	2012	2013					
Всього, в т.ч.	16366	20603	22781	24471	11645	16686	15459	14981					
від іноземних заявників, в. ч.	3182	3892	4837	4702	2227	3628	3848	3732					
країни ЄС	814	1109	1717	1799	722	1075	1306	1305					

* Складено та розраховано за статистичними збірниками Держстату України «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за відповідні роки

За 2012-2013 рр. у загальній кількості патентів, виданих Україною іноземним заявникам, країнами ЄС в середньому отримано патентів на винаходи – 49 %, на промислові зразки – 29 %, на реєстрації для товарів і послуг – 34,4 %.

Використання Україною всіх переваг від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС вимагає чіткого визначення пріоритетів у розвитку міжнародного науково-технічного і виробничого співробітництва. Європейський Союз, будучи потужним виробником та експортером високотехнологічної продукції (найбільші прибутки від

експорту в ЄС забезпечуються високо- та середньотехнологічними секторами, серед яких машинобудування, хімічна та фармацевтична галузі, авіакосмічна промисловість, харчопереробний комплекс⁶), дотримується курсу на *стимулювання промислових інновацій, а також розбудову циркулярної економіки*⁷ на засадах сталого розвитку. Україні слід активізувати міжнародний діалог щодо ефективного використання європейського досвіду і фінансової допомоги у розбудові власних наукоємних, інноваційно орієнтованих і високотехнологічних виробництв, а також залучення інвестицій у найбільш перспективні з точки зору співробітництва з ЄС галузі української промисловості. До важливих пріоритетів науково-технічного і виробничого співробітництва України з країнами ЄС слід віднести наступні.

Забезпечення переходу від імпорту з ЄС готової продукції з високою доданою вартістю до створення на території України дочірніх компаній та спільних підприємств. В Україні вже існують приклади відкриття та успішної роботи європейських компаній. Так, на території закарпатської області ПрАТ «Єврокар» завдяки залученню польських інвестицій налагоджено виробництво автомобілів марок VW Group (Skoda, Volkswagen, Seat). У сегменті побутової техніки прикладом розміщення виробництва в Україні є створення у 2010 р. шведською компанією «Electrolux» дочірньої компанії шляхом придбання ТОВ «Українська побутова техніка» та фабрики з виробництва пральних машин в Івано-Франківську. Існують вдалі приклади розвитку високотехнологічного сегменту фармацевтичної промисловості – у 2010 р. в Україні розпочато виробництво широкого спектру вакцин британською компанією «ГлаксоСмітКляйн» на базі виробничих потужностей львівської фармацевтичної компанії «Фармалайф». У 2011 р.

⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions For a European Industrial Renaissance [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52014DC0014>

⁷ Циркулярна економіка – економічна модель, заснована на енергозбереженні, розвитку регенеративного екологічно чистого виробництва, обігу та споживання. Ключова ідея полягає у переосмисленні споживчих навичок від «взяти, використати і викинути» до моделі, за якої продукти виробляються та просуються таким чином, щоб їх матеріали і компоненти можна було використовувати багаторазово.

налагоджено спільне виробництво вакцин фармацевтичною компанією ТОВ «Фармекс груп» (м. Бориспіль) та французькою компанією «Санофі Пастер».

Перспективи двостороннього співробітництва з ЄС у металургійній галузі пов'язані з розширенням потенціалу залучення іноземних інвестицій шляхом перенесення виробничих потужностей з країн ЄС в Україну, що зумовлено можливостями використання європейськими компаніями українських квот на викиди вуглецю у межах Кіотського протоколу. При цьому важливим напрямом співробітництва є запровадження на українських металургійних підприємствах екологічно безпечних технологій, адже найбільші ризики для розвитку металургійної галузі України після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС пов'язані з необхідністю гармонізації законодавства у сфері охорони довкілля щодо промислового забруднення і промислових загроз. У ст. 363 Угоди зазначено, що Україна зобов'язується поступово наближувати своє законодавство до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Для розвитку легкої промисловості України надзвичайно важливим є перехід від співробітництва з європейськими компаніями на основі толінгових схем, за якими нині працюють від 70 до 95 % підприємств швейної промисловості та які передбачають використання дешевої робочої сили без інвестування у модернізацію виробництва, до повноцінного співробітництва шляхом відкриття в Україні представництв компаній ЄС.

Залучення інвестицій країн ЄС у створення та розвиток в Україні замкнених циклів виробництва продукції вищих технологічних укладів.

Так, перспективи розвитку в Україні атомної промисловості, технології якої належать до п'ятого та шостого технологічних укладів, значним чином залежать від налагодження виробництва і перероблення урану та цирконію. Переваги України у сфері ядерної енергетики зумовлені, з одного боку, природними ресурсами, оскільки вона має найбільші в Європі родовища

уранових руд та цирконату, а з іншого – отриманою від колишнього СРСР спадщиною у вигляді розвиненого гідрометалургійного виробництва з перероблення цих руд та освоєних новітніх технологій з отримання ядерних матеріалів, низки реакторів АЕС та енергоблоків, комплексу підприємств енергомашинобудування та наукових інститутів ядерного профілю⁸.

Україна має 12 розвіданих уранових родовищ у Кіровоградському рудному районі із сумарними запасами, здатними забезпечити потреби вітчизняної атомної енергетики на 100 років. Проте масштабні поклади уранової руди та цирконію без власного ядерно-паливного циклу залишаються лише сировиною⁹. Натомість, Україна зберігає залежність від постачань ядерного палива з РФ. Затверджена у 2009 р. Державна цільова економічна програма «Ядерне паливо України», метою якої було створення виробництва ядерного палива з придбанням у закордонних фірм та запровадженням технологій виготовлення комплектувальних виробів, паливних таблеток і тепловидільних збірок, а також придбанням на світовому ринку послуг з конверсії та збагачення урану для вітчизняного виробництва ядерного палива, виконана не була. Тому на сьогодні перспективи розвитку галузі значними чином залежать від ініціювання на державному рівні міжнародних інвестиційних проектів, у тому числі з країнами ЄС.

Розвиток в Україні високотехнологічних виробництв, зокрема, ОПК, ракетно-космічної, авіаційної, суднобудівної, пігментної та лакофарбової, фармацевтичної промисловості та будівництва вимагає збільшення виробництва продукції кольорової металургії, зокрема, титану (металевого та двоокису титану) та алюмінію. Рівень потенційних ресурсів титану і потужностей виробництва ільменітових концентратів в Україні оцінений у 20 % світового балансу. У країнах колишнього СРСР частка України у виробництві ільменітових концентратів становила 90 %. На сьогодні, попри

⁸ Щодо невідкладних заходів з поновлення роботи підприємств ядерного паливного циклу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/181.htm>

⁹ Трегуб Г. Від уранової руди до атомної зброї [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/107857>

високу концентрацію титанового бізнесу в Україні¹⁰, існують значні перспективи дослідження та промислового розроблення титанових родовищ, що сприятиме насиченню внутрішнього ринку та збільшенню експортного потенціалу. Крім того, Постановою КМУ від 06.08.2014 р. № 406 «Деякі питання забезпечення функціонування підприємств титанової галузі» державі було повернено контроль над Іршанським гірничо-збагачувальним і Вільногірським гірничо-металургійним комбінатами після припинення договору їх оренди з ПрАТ «Кримський ТИТАН».

Розвиток алюмінієвої промисловості пов'язаний з необхідністю налагодження замкнутого циклу виробництва алюмінію та продукції з нього для забезпечення внутрішніх потреб. У 2011 р. російською компанією «РУСАЛ» було законсервовано потужності єдиного в Україні виробника алюмінію – ПАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат», внаслідок збитковості випуску первинного алюмінію, зокрема, через високі тарифи на електроенергію. У 2012 р. у судовому порядку державі було повернено 68 % акцій підприємства, якими володіла компанія «РУСАЛ», через невиконання російською компанією інвестиційних зобов'язань, а у 2014 р. прийнято рішення про ліквідацію підприємства. Нині під контролем тієї ж компанії перебуває інший гігант української кольорової металургії – ТОВ «Миколаївський глиноземний завод» потужністю 1,57 млн тонн глинозему на рік.

Проблемою галузі є її залежність від імпортової сировини: Україна належить до країн, багатих алюмомісткими видами небокситової сировини і відносно бідних – за запасами бокситів. Технологія, що діє в Україні, орієнтована на перероблення саме бокситів¹¹. Так, «Миколаївський глиноземний завод» повністю працює на імпортній сировині, в якості якої використовуються боксити з Гвінеї.

¹⁰ Переважна частина активів з видобутку та збагачення титанових руд, виробництва двоокису титану, титанового шлаку, губки та зливків сконцентровано групою Group DF

¹¹ Забутий Залк: чи потрібен Україні алюміній - інтерв'ю Грищенко С. журналу Forbes: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/business/1389387-zabutij-zalk-chi-potriben-ukrayini-alyuminiy>

Залучення кредитних коштів фінансових організацій ЄС у відновлення промислового потенціалу східних областей України. ЄС є найбільшим фінансовим донором України. Починаючи з 1991 р., допомога ЄС (не враховуючи допомогу окремих країн-членів) склала понад 3,5 млрд євро. Розміри фінансової допомоги ЄС для України продовжують зростати – щорічне двостороннє фінансування (Національна програма дій для України) збільшилось з 47 млн євро у 2002 р. до 186 млн євро у 2013 р. та 242 млн євро у 2014 р.¹².

У грудні 2014 р. Урядом України та Європейським інвестиційним банком було підписано фінансову угоду «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України», якою передбачено відновлення інфраструктури, територій Донецької і Луганської областей, які знаходяться під контролем України. Крім того, угода спрямована на будівництво інфраструктурних проектів у сусідніх регіонах: Запорізькій, Дніпропетровській, Харківській областях. Загальний обсяг кредиту – 200 млн євро терміном на 20 років¹³. Проте основну суму кредиту буде використано на відновлення інфраструктури міст, тоді як на відновлення промислового комплексу планується виділити 35 млн євро¹⁴.

Довідково: на сьогодні ЄБРР здійснює в Україні 344 проекти на суму 5,1 млрд євро, 27 % з яких – у промисловості, торгівлі та (переважаюча частка) в агробізнесі¹⁵. Проектний портфель ЄІБ в Україні у державному секторі складається з 9 інвестиційних проектів на суму близько 1,46 млрд євро у сфері транспорту, енергетики та розбудови муніципальної інфраструктури. Крім того, ЄІБ фінансує 7 проектів без державної гарантії на суму 846 млн євро: будівництво Вінницької птахофабрики; інвестиційна програма компанії Астарта-Київ; модернізація аеронавігаційної системи України; кредитні лінії для великих українських банків¹⁶.

¹² Фінансова підтримка ЄС для України. Матеріали Представництва ЄС в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/tech_financial_cooperation/index_uk.htm

¹³ Яценюк А.: «Підписання двох угод із ЄІБ на 600 млн євро - сигнал про підтримку української економіки з боку ЄС» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247832698

¹⁴ UKRAINE EARLY RECOVERY European Investment Bank [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eib.org/projects/loans/2014/20140532.htm>

¹⁵ Інформація ЄБРР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/where-we-are/ukraine/data.html>

¹⁶ Інформаційна довідка Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо стану проектного портфелю ЄІБ в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Informatsiino-dovidkoviMaterialiSchodoSpivrobitnitstvaZMfo>

Запровадження в Україні принципів циркулярної економіки шляхом забезпечення плідного співробітництва з ЄС у сфері виробництва екологічно чистої продукції, перероблення відходів, вторинного виробництва, запровадження енерго- та ресурсоефективних технологій у промисловості. Основні принципи циркулярної економіки закладені у Дорожній карті ЄС «Ресурсоефективна Європа» (*Roadmap to a Resource Efficient Europe*) та повідомленні ЄС «Становлення циркулярної економіки: програма безвідходного виробництва для Європи» (*Communication «Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe»*). За підрахунками експертів ЄС запровадження ресурсоефективних технологій виробництва на всіх ланках виробничих ланцюгів дозволить скоротити потреби промисловості у сировинних ресурсах на 17-24 % до 2030 р. та знизити щорічні витрати підприємств на 630 млрд євро¹⁷.

До актуальних на сьогодні напрямів двостороннього співробітництва з ЄС у цій сфері слід віднести освоєння та розвиток в Україні альтернативних джерел енергії; створення виробничих потужностей з перероблення побутових та промислових відходів; розвиток виробництва органічної харчової продукції. Перспективність цих напрямів обумовлена наявністю в ЄС містких ринків та значним попитом на ці види продукції з боку промислових підприємств та домогосподарств, міцною підтримкою розвитку таких виробництв на рівні Європейської Комісії.

Іншим важливим напрямом співробітництва України з ЄС є впровадження європейських стандартів виробництва на промислових підприємствах України. В умовах лібералізації торгівлі середній рівень тарифного захисту ринку промислових товарів в ЄС для України коливається у межах 4,4-5 %. Тому основними перешкодами у торгівлі промисловими

¹⁷ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1415352499863&uri=CELEX:52014DC0398R%2801%29>

товарами з ЄС є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри¹⁸. Реалізація потенціалу торговельно-економічного співробітництва з країнами ЄС значним чином визначатиметься ступенем впровадження міжнародних та європейських стандартів виробництва на українських підприємствах та відповідно їх здатністю конкурувати з європейськими виробниками, які матимуть можливість розширювати свою присутність на українському ринку.

Згідно графіка Додатку III до Угоди про Асоціацію Україна зобов'язалася протягом 2-3 років (для деяких секторів 5-7 років) привести своє законодавство у 27 сферах у відповідність з законодавством ЄС. Секторальні зобов'язання стосуються насамперед галузі машинобудування, тоді як зміни у горизонтальному законодавстві (щодо загальної безпеки продукції, встановлення вимог для акредитації та ринкового нагляду, загальної системи маркетингу продукції, одиниць виміру, відповідальності за браковану продукцію) вплинуть на діяльність всіх галузей промисловості.

Зважаючи на досить стислі терміни та низький на сьогодні ступінь впровадження європейських стандартів у промисловості, виконання положень Угоди вимагає тісного співробітництва України з ЄС у сфері технічного регулювання. Попри те, що станом на 30.01.2015 р. в Україні діють 45 технічних регламентів, розроблених на основі відповідних директив ЄС, ступінь впровадження європейських стандартів на українських підприємствах залишається недостатнім, що знижує конкурентоспроможність промисловості, поглиблює її технологічне відставання від розвинутих країн, унеможлиблює вихід на ринок інноваційної продукції тощо.

Фінансова підтримка розбудови інституційного середовища для створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, у т.ч. щодо адаптації європейських стандартів у промисловості, здійснюється через проекти міжнародної технічної допомоги. Зокрема, у 2008-2010 рр. ЄС спільно з

¹⁸ Технічне регулювання в ЄС. Матеріали Представництва України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine++EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation>

Міністерством економіки України реалізовувалася програма «Технічна допомога українській інфраструктурі якості», загальний бюджет якої становив 3,1 млрд євро. З 2010 р. в Україні реалізується програма підтримки галузевої політики «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС» з бюджетом 39 млн євро.

Станом на початок лютого 2015 р. ЄС реалізує в Україні 196 проектів міжнародної технічної допомоги¹⁹, з них лише 3 – у сфері реформування системи технічного регулювання:

- додаткові заходи до Програми підтримки секторальної політики «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС» (6,64 млн євро, 2011-2015 рр.);
- гармонізація системи державних закупівель України зі стандартами ЄС (3,99 млн євро, 2013-2016 рр.);
- удосконалення системи контролю харчових продуктів в Україні (3,59 млн євро, 2014-2017 рр.).

Зважаючи на невелику кількість та обмежену тематику діючих програм, очевидно є необхідність ініціювання нових програм технічної допомоги ЄС, які передбачали б налагодження ефективного тристороннього діалогу між українським урядом, ЄС та підприємствами України, що дозволило б вивчити та врахувати реальні проблеми та потреби промислового сектору України у впровадженні європейських стандартів виробництва.

Незатвердженим залишається розроблений українськими фахівцями і експертами проект «Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2018 р.» та План заходів щодо її реалізації, що передбачено у

¹⁹ Інформація Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&title=PerelikProektivMizhnarodnoiTekhnichnoiDopomogiZareiestrovanikhVUstanovlenomuZakonodavstvomPoriadku>

Європейському порядку денному реформ ЄС – Україна²⁰. Основними напрямками реалізації Стратегії визначено:

- адаптація українського базового та секторального законодавства у сфері технічного регулювання із законодавством ЄС;
- забезпечення роботи інституцій у сфері технічного регулювання відповідно до європейської практики та зміцнення їх потенціалу;
- прийняття європейських стандартів як національних стандартів України з одночасним скасуванням дії старих стандартів ГОСТ;
- активізація участі суб'єктів системи технічного регулювання України у роботі відповідних європейських та міжнародних організацій.

Багатий досвід ЄС у розбудові інноваційно орієнтованої економіки створює умови для плідного співробітництва України з ЄС у сфері ***стимулювання інноваційних зрушень у промисловості на основі розбудови високоефективної національної інноваційної системи, здатної поєднати науку і виробництво***. Протягом багатьох років інноваційна активність промислових підприємств залишається на вкрай низькому рівні – у 2013 р. інноваційною діяльністю займалися лише 16,8 % підприємств промисловості, впроваджували інновації – 13,6 %. Триває руйнація фундаментальної бази для забезпечення структурних реформ на інноваційних засадах, що відображається погіршенням динаміки рівня витрат на фінансування науково-технічних робіт з 1,03 % ВВП у 2005 р. до 0,77 % ВВП у 2013 р. (за прийняттого значення 2 % ВВП²¹) і свідчить про посилення загроз інноваційній безпеці держави.

Україна все ще володіє значним науково-технічним потенціалом, проте відсутність чіткої стратегії його використання та розвитку призвела до зростання розриву між наукою і виробництвом, безсистемного та

²⁰ ЄС – Україна Європейський порядок денний реформ, с. 29 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_ua/ear_04072014_in_ukrainian.pdf

²¹ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277.

неефективного використання коштів, спрямованих на фінансування наукової і науково-технічної діяльності, низьких показників комерціалізації інновацій. Співробітництво в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС може надати нового імпульсу інноваційним зрушенням у вітчизняному промисловому секторі завдяки розширенню можливостей участі України у програмах науково-технічного розвитку ЄС та її інтеграції до Європейського дослідницького простору.

На сьогодні всі програми ЄС з фінансування досліджень та інновацій, включаючи «Рамкову програму з досліджень», «Рамкову програму з конкурентоспроможності та інновацій» та діяльність Європейського інституту інновацій та технологій, об'єднані у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (далі – Програма) з терміном дії 2014-2020 рр. та бюджетом близько 70 млрд євро. Важливою подією стало підписання 20.03.2015 р. Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Програмі (набуття Україною асоційованої участі у Програмі передбачено п. 9 Європейського порядку денного реформ ЄС – Україна), що дозволить підприємствам та організаціям брати участь у проектах Програми на умовах, які мають країни-члени ЄС.

Програма включає три блоки: *Передова наука, Індустріальне лідерство та Соціальні виклики*. Участь у проектах блоку *Передова наука* сприятиме розвитку української науки та розвитку її зв'язків з промисловістю завдяки забезпеченню підтримки талановитих вчених та наукових колективів у здійсненні передових досліджень найвищого рівня, а також доступу дослідників до європейської дослідницької інфраструктури. Суттєвого інноваційного поштовху українській промисловості надасть участь у проектах блоку *Індустріальне лідерство*, метою якого є забезпечення лідерства у передових та промислових технологіях за допомогою спеціальної підтримки інформаційно-комунікаційних технологій, нанотехнологій,

розробки нових матеріалів, біотехнології, передових технологічних процесів та космічних технологій²².

Забезпечення розвитку взаємовигідних прогресивних форм виробничого та науково-технічного співробітництва України з країнами ЄС вимагає реалізації наступних першочергових заходів.

1. Кабінету Міністрів України, Міністерству економічного розвитку і торгівлі України:

- ініціювати проведення переговорів з ЄС щодо можливостей започаткування проектів технічної допомоги у сфері промислового виробництва України щодо запровадження європейських стандартів на підприємствах, включаючи спільні інвестиційні проекти у стратегічно важливих сферах;
- розширювати співробітництво з країнами ЄС у високотехнологічних секторах промисловості – у сферах атомної промисловості щодо створення повного ядерно-паливного циклу, у високотехнологічних галузях машинобудування, хіміко-фармацевтичної промисловості з ефективним використанням ресурсного потенціалу промисловості (виробництва та перероблення алюмінію, титану, цирконію, урану);
- забезпечити доопрацювання, погодження та затвердження «Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2018 року» та плану заходів щодо її реалізації.

2. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України:

- організувати проведення комплексного обстеження промислових підприємств України з метою визначення їх фактичних та потенційних можливостей щодо міжнародної науково-технічної та виробничої кооперації, а також спільного з підприємствами країн ЄС випуску продукції;

²² «Горизонт 2020»: Презентація програми [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.fp7-npr.kiev.ua/assets/Horizont_2020/Horizon2020.pdf

- ініціювати здійснення профільними науково-дослідними інститутами у сфері промисловості України бенчмаркінгових досліджень щодо порівняння методів організації та управління підприємствами, а також їх економічних результатів з підприємствами-лідерами ЄС з метою вироблення рекомендацій щодо запровадження кращих практик на вітчизняних підприємствах;
- організувати надання інформаційно-консультаційних послуг підприємствам щодо можливостей та умов постачання продукції на європейські ринки у рамках Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС (зокрема, митних ставок, вимог у сфері технічного регулювання, алгоритму дій підприємств для експорту продукції до ЄС, механізму врегулювання спірних питань тощо);
- сприяти налагодженню виробничих зв'язків українських виробників з провідними виробниками ЄС, для чого слід посилити поінформованість провідних європейських корпорацій про виробничі можливості України шляхом створення галузевих каталогів продукції, підтримки участі українських виробників у спеціалізованих виставках за кордоном, проведення власних спеціалізованих виставок у провідних країнах світу;
- розробити критерії визначення високотехнологічних галузей, продуктів і професій, здійснити їхню кодифікацію за європейським стандартами; сформувати каталоги високотехнологічної продукції та виробництв України.

3. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, Міністерству екології та природних ресурсів України, Міністерству енергетики та вугільної промисловості України:

- сприяти застосуванню принципів циркулярної економіки на основі вивчення досвіду країн ЄС у сфері енергозбереження, екологічно чистого виробництва, утилізації та вторинного використання

відходів та реалізація спільних з країнами ЄС проектів, зокрема, в освоєнні альтернативних джерел енергії (виробництві пеллетів з соняшникового лушпиння та відходів деревообробної промисловості, біоетанолу на базі спиртових заводів тощо), розвитку виробництва органічної харчової продукції високого ступеня перероблення (плодоовочевої консервації, дитячого харчування, молочної продукції), а також з будівництва сміттєпереробних підприємств;

- ініціювати в Україні проекти спільного впровадження у рамках Кіотського протоколу з підвищення енергоефективності та впровадження природоохоронних технологій на підприємствах промисловості, що входять до переліку найбільших забруднювачів навколишнього середовища в Україні.

4. *Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, Державній службі інтелектуальної власності України* розробити механізми фінансового, організаційного, юридичного забезпечення та матеріального стимулювання української наукової та винахідницької спільноти для входу в європейську патентну систему.

5. *Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, Міністерству освіти і науки України* всебічно сприяти та розширювати можливості участі українських промислових підприємств та науково-дослідних організацій у проектах Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», а також підвищувати рівень інформованості підприємств та організацій щодо таких можливостей шляхом регулярного проведення семінарів, роботи зі ЗМІ та галузевими асоціаціями промислових підприємств.

Відділ безпеки реального сектору економіки

(*О.В. Собкевич, А.В. Шевченко*)

№ 49, Серія «Економіка»